

Justyn Hirniak

Nauka religii na poziomie elementarnym na Ukrainie

Studia Katechetyczne 5, 345-351

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Justyn Hirniak (kanonik honorowy, proboszcz parafii Jamnica
k. Stanisławowa, Galicja Wschodnia),

NAUKA RELIGII NA POZIOMIE ELEMENTARNYM NA UKRAINIE

I. Wprowadzenie historyczne

Przed I wojną światową nauką religii we Wschodniej Galicji kierowały te same stosunki prawne, co w całej Austrii. Dla duchownych istniały takie same możliwości do pracy w szkole, dysponowali taką samą ilością godzin w tygodniu, otrzymywali podobne wynagrodzenie. Katechizm wydany przez Episkopat Austriacki wyparł w krótkim czasie ze szkoły wcześniej używane podręczniki. Stało się to tym łatwiej, że zarządzeniem inspektoratu szkolnego we Lwowie, który posiadał monopol na wydawanie podręczników, po ukazaniu się owego katechizmu zaprzestano wydawania podręczników wcześniejszych. Gorliwi katecheci przyswajali sobie metody, które były już wówczas w użyciu katechetów niemieckich.

Po wojnie daje się zauważyć nie tylko samodzielne wysiłki metodyczno-dydaktyczne i znaczny wzrost gorliwości katechetów, lecz także wzmożone zainteresowanie ze strony laików religijnym wychowaniem młodzieży. Duży wpływ wywarło tu doświadczenie polityczne. (...) Fakt, że wszystkie katolickie narody wykazały wyjątkową dojrzałość w okresie polityczno-gospodarczego zamętu, wsparł znacznie naszych duchownych. Dzisiaj większość inteligencji wraz z ludem przyznaje się nie tylko ogólnie do wiary, ale wyraźnie do katolicyzmu. Katolickie związki religijne rosą liczebnie i aktywizują swoją działalność. Autorytet biskupów stoi dzisiaj wyżej niż poprzednio. To samo nastawienie panuje również na terenie szkoły. Szkoła domaga się pilnej pracy i panuje zgorznienie, jeżeli duchowny czasem nie przyjdzie do szkoły.

Duchowni dają dzisiaj z siebie więcej niż przed wojną. Nie zadawają się tylko czystym tłumaczeniem prawd religijnych podczas zajęć, lecz kładą zdecydowany nacisk na wychowanie religijne. Nie ma obecnie prawie szkoły średniej czy obywatelskiej bez Sodalicji Mariańskiej. Co więcej, owe związki religijne można spotkać coraz częściej również w szkołach wiejskich.

Ciemną stroną tego ruchu stanowi jednak chaos, jaki powstał przy redagowaniu podręczników szkolnych, i którego do chwili obecnej nie udało się jeszcze opanować. Z godną pochwałą gorliwością porównują katecheci swoje metody pracy z metodami pracy swoich kolegów z Europy Środkowej i Zachodniej. Entuzjazmują się tzw. metodą monachijską itd. Nie zauważa się przy tym, że może ona odgrywać swoją rolę tylko podczas wykładu, jednak nie podczas powtórki, która powinna być już krótsza i bardziej docelowa. Zaczęto wydawać podręczniki szkolne, które zawierają raczej katechezy niż materiał dla ucznia do systematycznego uczenia się prawd wiary i podstaw moralnych. Zamiast wydawania katechez z wykorzystaniem materiału z Biblii, historii Kościoła, liturgiki i innych dyscyplin pomocniczych, poczęto tworzyć "Katechizm biblijny", "Katechizm historyczny" dla starszych klas szkoły elementarnej, książki, w których opowiadania biblijne następują po sobie chronologicznie, bez możliwości utrzymania prawdziwej systematyki katechizmowych prawd wiary.

Jako dowód na to, że systematyczne nauczanie katechizmu nie może bazować na chronologicznie ułożonych opowiadaniach biblijnych, przytoczę tutaj kilka faktów z "Katechizmu biblijnego" Jana Rudowicza (Lwów 1926). Pytania 40-78 itd. wiążą się z następującymi tematami:

- 40-42 - obłietnica Mesjasza,
- 43-45 - Boża wszechwiedza i wszechobeność,
- 46 - piąte przykazanie Boże,
- 47 - Boża sprawiedliwość,
- 48 - Boże miłosierdzie,
- 49 - Opatrzność,
- 50 - Oddawanie czci Bogu,
- 51 - okazja do grzechu,
- 52-53 - Ustanowienie i liczba sakramentów,
- 54 - św. Eucharystia,
- 55-57 - Trójca Przenajświętsza,
- 58-64 - modlitwa,
- 65-69 - miłość Boga,
- 70 - piąte przykazanie Boże,
- 71 - Boża prawdomówność,
- 72 - miłość bliźniego,
- 73 - dopuszczenie grzechu przez Boga,
- 74 - mądrość Boża,
- 75-76 - cnoty i nadzieja,
- 77-78 - jeszcze raz o przymiotach Bożych.

Należy również wziąć pod uwagę okoliczność, że inaczej musimy postępować podczas nauczania historii biblijnej a inaczej katechizmu. Pierwsze ma za zadanie przede wszystkim wychowanie religijne. Nie chodzi tutaj o to, aby dziecko nauczyło się dosłownie tekstu, lecz dopu-

szcza się swobodne opowiadanie. Jesteśmy zadowoleni, jeżeli nasze opowiadanie biblijne pozostawi w duszy ucznia pobożne usposobienie. Przeciwnie do tego w nauczaniu katechizmu domagamy się od ucznia więcej pilności, bardziej dokładnych i precyzyjnych odpowiedzi. Równoczesne używanie obu metod jest niemożliwe, dlatego jesteśmy często świadkami skąpych rezultatów nauki religii w czasie, gdy pojawiają się wrogie sekty.

Wydaje się być koniecznym powrót do systematycznego nauczania katechizmu. Tego zadania podjął się autor niniejszego artykułu. Stopniowo opracowałem w latach 1928-1930 podręczniki dla pierwszych czterech klas szkoły elementarnej wg zasady rozdzielania nauczania Biblii i katechizmu. Oczywiście, jest to tylko zewnętrzny podział przy powtórce materiału nauczania. Podczas wykładania katechizmu odwrotnie, katecheta musi pomagać sobie także materiałem biblijnym, a przy nauczaniu Biblii trudnych materiałów katechizmowy musi być przygotowywany lub też przypominany.

Dla dwóch pierwszych klas ułożyłem tzw. "Obrazy biblijne", na podstawie których cały materiał może być wyczerpany w 50 lekcjach. Pod odpowiednimi ilustracjami, przeważnie wg Doró, przewidziałem tekst ujęty w czterech rymowanych zwrotkach. 33 obrazy odnoszą się do Biblii, 16 do dziejów apostołów i Kościoła, 1 do katechizmu.

W klasie pierwszej katecheta wyjaśnia tylko obrazy i zadawała się zwykłym powtarzaniem tego samego przez dzieci. Jednak niektórych łatwiejszych wersetów uczą się już teraz na pamięć. W przeciwieństwie do tego w drugiej klasie uczą się uczniowie wszystkich tekstów na pamięć. Najłatwiej nadaje się do tego konieczna terminologia katechizmowa, jak np. grzech pierworodny, łaska Boża itd.

Na podstawie owych "Obrazów biblijnych" nauczanie w dwóch pierwszych klasach przebiega łatwo i przyjemnie. Cały Stary Testament ujęty w 7 zwrotkach z 28 wersetami może katecheta powtórzyć w ciągu 5 minut. Pozostaje mu wiele czasu na swobodne omówienie różnych problemów dotyczących zachowania się, dyscypliny i na przygotowanie do Najświętszego Sakramentu Ołtarza. Nie deprymuje się słabszych uczniów z powodu osiągnięcia przez nich słabszych wyników. Pozostaje także wiele czasu na przygotowanie uczniów do trudnej nauki katechizmu w następnej klasie. Można mianowicie znaczną część materiału pamięciowego opanować już w drugiej klasie.

Przy takiej metodzie nauczania można łatwo już w pierwszej klasie przygotować dzieci do pobożnego i godnego przyjęcia Komunii św. Co prawda często kwestionuje się u nas, czy uczniowie klasy pierwszej posługujący się wyżej wymienionymi środkami pomocniczymi są do tego dostatecznie dojrzałi.

Dla klasy trzeciej zredagowałem systematyczny katechizm z wyłączeniem materiału biblijnego. W swoim opracowaniu oparłem się na Małym

katechizmie, który w roku 1894 wydany został przez Episkopat Austriacki z małymi zmianami odnośnie do systematyki i uzupełnienia treści.

Wyżej wymieniony podręcznik składał się z pięciu części: 1) wiara, 2) nadzieja i modlitwa, 3) miłość i przykazania, 4) sakramenty i 5) pobożne życie chrześcijańskie. Do tego jeszcze dochodzi dodatek: przygotowanie do spowiedzi i Komunii św. Jest jasnym, że takiemu podziałowi brak organicznej jedności. Ja cały materiał podzieliłem na tylko trzy części, wg trzech cnót teologicznych. Przez to mój katechizm składa się z trzech rozdziałów: 1. wiara i Kościół, 2. nadzieja i modlitwa, 3. Miłość i związek człowieka z Bogiem (przez zachowywanie przykazań, przyjmowanie Komunii św. i pobożne życie). Występują tam również inne ujęcia niektórych definicji. W nauce o Kościele katolickim zostały dodane dwa ważne pytania, a mianowicie o kompetencji Kościoła i o obowiązkach względem niego. Szczególnie ważnym jest, że w tym katechizmie, odpowiednio do współczesnego wielkiego szacunku wobec kultu eucharystycznego, podkreśla się częste przyjmowanie Komunii jako wyraz chrześcijańskiej miłości.

Tak ujęty katechizm został przyjęty z ogólnym zadowoleniem. Wszystkie trzy greko-katolickie kurie biskupie zaakceptowały go i zaleciły do użytku w Kościele i w szkole. Podręcznik ten w krótkim czasie rozpowszechnił się na terenie nie tylko naszej prowincji kościelnej, ale także na emigracji w Ameryce Płn, Kanadzie, Brazylii i Jugosławii.

Władze szkolne, bez podania przyczyn, nie zezwoliły na używanie tego katechizmu. Jednak był on w sposób milczący tolerowany w szkole aż do początku bieżącego roku szkolnego. Najnowsze rozporządzenie inspektoratu szkolnego wyłączyło ten katechizm z użytku szkolnego. Wniesiony przeciw tej decyzji protest kurii biskupiej w Stanisławowie, która ów podręcznik specjalnie poleciła, nie przyniósł do chwili obecnej żadnego rezultatu.

Dla klasy czwartej wydałem "Krótkie historie biblijne Starego i Nowego Testamentu" z integralnym tekstem biblijnym. Stanowią więc one powrót do dawnych metod z tą różnicą, że w Starym Testamencie obietnice mesjańskie zostały ujęte systematycznie i żywo zostało przedstawione oczekiwanie na Mesjasza. W Nowym Testamencie gruntowniej niż poprzednio przedstawione zostało ustanowienie i założenie Kościoła katolickiego.

Jeśli chodzi o przyjęcie tej Biblii przez katechetów, władze kościelne i szkolne, było ono takie samo jak przyjęcie katechizmu. Oba podręczniki są w tej chwili wyłączone z legalnego użytku w szkołach elementarnych.

Na polecenie przewielebnego księdza biskupa opracowałem wreszcie w roku 1932 plan nauczania religii w szkole podstawowej. Plan ten został następnie opublikowany w oficjalnym piśmie diecezjalnym i uznany za obowiązujący na terenie diecezji stanisławowskiej. Uwzględnił on

tylko cztery niższe klasy szkoły elementarnej, ponieważ klasy wyższe należą już właściwie do szkoły średniej i tylko w miastach osiągają normalną frekwencję. Na wsiach natomiast władze szkolne mniej egzekwują obowiązek szkolny, z drugiej zaś strony lud nie przywiązuje większego znaczenia do dalszego kształcenia młodzieży. ⁴

Choć opracowane przeze mnie podręczniki, jak już wspomniałem, spotkały się z większym uznaniem, nie zanikło używanie katechizmu biblijnego. W roku 1933 ukazał się nowy podręcznik pod tytułem "Boża nauka", który poszerza jeszcze system katechizmu biblijnego poprzez wprowadzenie przez autorów (komisja 7 katechetów) do opowiadań dodatkowo różnych napomnień moralnych a nawet pieśni kościelnych.

Tak więc nieporozumienie nie zostało jeszcze całkowicie przezwyciężone.

II. Uwarunkowania zewnętrzne nauczania religii; Metody i plany

Nauczanie religii odbywa się, jak kiedyś w dawnej Austrii, w organizmie szkoły z państwowym zobowiązaniem do 2 godzin w tygodniu. Teoretycznie trwa ono 7 lub 6 lat, jednak w praktyce, jak już było wyżej powiedziane, nie przekracza 4 lat nauczania.

Do nauczania religii powołany jest w pierwszym rzędzie duszpasterz, o ile przeciw konkretnej osobie władze szkolne nie wyrażają sprzeciwu. Jeśli taki przypadek zaistnieje, pozostaje kurii biskupiej możliwość delegowania innej osoby duchownej, ewentualnie udzielenie misji nauczania religii specjalnie przygotowanemu do tego nauczycielowi, lub też w godzinach wolnych zbieranie dzieci w tym celu w kościele. Jest zrozumiałe, że w tym drugim wypadku, uczestnictwo i w następstwie tego wyniki nauczania są mniejsze.

Jeśli proboszcz nie może fizycznie podołać wykonywaniu tej pracy w szkołach swojej parafii i jeśli liczba godzin lekcji religii osiągnie 24, państwo jest zobowiązane w danej miejscowości ustanowić etat katechety z państwowym wynagrodzeniem, w tej samej wysokości, jakie otrzymują pozostali nauczyciele. W roku 1935 było zatrudnionych 24 samodzielnych katechetów przy liczbie 422 parafii z 1.015.467 wiernymi.

Nauka religii młodzieży greko-katolickiej odbywa się, z małymi wyjątkami, w języku ukraińskim, w odróżnieniu od wyznania możeszowego i prawosławnego, które w tym celu posługują się językiem państwowym.

Przy użyciu tzw. "katechizmu biblijnego", którym posługuje się więcej niż połowa katechetów, nie można prawie mówić o zróżnicowaniu metod nauczania w poszczególnych klasach; np. autorzy "Bożej nauki" twierdzą, że ich podręcznik wystarczy dla pięciu wyższych klas, ponieważ na początku można brać tylko łatwiejsze fragmenty, a następnie można ten materiał stopniowo rozszerzać. Z tego punktu widzenia można

mówić tylko o jednej metodzie, a mianowicie biblijno-katechetycznej z dodatkiem części materiału z liturgiki.

Trzymając się planu, jaki zaleciła kuria biskupia w Stanisławowie, można podzielić materiał nauczania w następujący sposób:

Klasa pierwsza

1 trymestr: Na podstawie "Obrazów biblijnych" stworzenie świata i człowieka, aniołowie, grzech pierworodny i obietnica Mesjasza. - Znak krzyża, Ojciec nasz, modlitwa do Anioła Stróża, - Ze śpiewnika kościelnego: krótkie odpowiedzi liturgiczne.

2 trymestr: Narodziny Chrystusa, pokłon pasterzy i Mędrców, ucieczka do Egiptu, powrót i życie w Nazarecie, chrzest Chrystusa, niektóre cuda (uzdrowienia, wskrzeszenia), Ostatnia Wieczernia i ustanowienie Najświętszego Sakramentu Ołtarza, pojmanie Chrystusa, ukrzyżowanie, złożenie w grobie i zmartwychwstanie. - Zdrowaś Maryjo, niektóre popularne kolędy.

3 trymestr: Ukazywania się Chrystusa, ustanowienie sakramentów chrztu i pokuty, Wniebowstąpienie, Zesłanie Ducha Świętego, kazanie Piotra i założenie Kościoła, Komunia pierwszych chrześcijan, technicznie przygotowanie do spowiedzi i Komunii świętej, eschatologia. - Oddawanie czci Trójcy Przenajświętszej, główne prawdy wiary, przykazanie miłości. - Pieśni: pieśń wielkanocna, pieśń ku czci Maryi.

Cel główny stanowi przygotowanie do pierwszej Komunii świętej. W praktyce osiąga ten cel jedna trzecia katechetów, z których niektórzy mniej zdolne dzieci odsuwają na okres jednego roku od przyjęcia Komunii świętej. Większość katechetów dopuszcza uczniów do Komunii św. dopiero w drugiej klasie, niektórzy wyjątkowo dopiero w klasie trzeciej.

Klasa druga

Podstawy nauczania: te same "Obrazy biblijne" bez wyjątków i uczenie się na pamięć całości rymowanego tekstu.

1 trymestr: Powtórzenie materiału wcześniej wyuczonego na pamięć. Stworzenie świata i świętowanie niedzieli, stworzenie człowieka, raj z naturalnymi i ponadnaturalnymi darami, kuszenie i grzech pierworodny, skrucha i obietnica wybawienia, sakrament chrztu, potop, 10 przykazań Bożych. - Modlitwa przed spowiedzią. - Pieśń wielkopostna.

2 trymestr: Zwiastowanie Maryi, kiedy i jak powinniśmy się modlić, narodzenie Jezusa i adoracja, ucieczka do Egiptu, śmierć Heroda, powrót do Nazaretu, dwunastoletni Jezus w świątyni, zachowanie się w kościele, Jan Chrzciciel, chrzest Chrystusa, o Trójcy Świętej, cuda Chrystusa, błogosławienie dzieci, wskrzeszenie Łazarza, Ostatnia Wieczernia, nauka o Najświętszym Sakramencie Ołtarza, Jezus w Ogródzie Oliwnym, zdrada Judasza, sąd przed Piłatem, biczowanie, Droga Krzyżo-

wa i ukrzyżowanie, śmierć Chrystusa i złożenie do grobu, zmartwychwstanie. - Modlitwa przed Komunią Świętą. - Kolędy, liturgiczne uwielbienie Trójcy Świętej.

3 trymestr: Ukazywania się Chrystusa, Sakrament chrztu, Urząd nauczycielski Apostołów, Sakrament pokuty, św. Piotr jako apostoł i Głowa Kościoła, Wniebowstąpienie, Zesłanie Ducha Świętego, Piotr głosi kazania i chrzci, Sakrament pokuty w czasach apostoelskich, Komunia święta w czasach apostoelskich, chrześcijańska wiara na Ukrainie, pierwsi męczennicy ukraińscy, schizma i św. Jozafat, sąd ostateczny, Anioł Stróż. - Na pamięć: nicejsko-konstantynopolitański symbol wiary, przykazania kościelne, 7 sakramentów, 5 warunków dobrej spowiedzi, grzechy główne i cnoty główne, grzechy cudze, rzeczy ostateczne.

Cel podstawowy: zachęta do częstej, w miarę możliwości cotygodniowej Komunii.

Klasa trzecia

Cel: wyuczenie na pamięć systematycznego katechizmu. Naciek położony na system powtórek. W niesprzyjających warunkach można zredukować materiał do nauki o Kościele i o miłości chrześcijańskiej w różnych jej odmianach, to znaczy zachowywanie przykazań, przyjmowanie sakramentów świętych i pobożne życie. - Ministrantura i śpiew w rycie greckim licznych pieśni liturgicznych. - Wspólna modlitwa przed i po lekcji religii, jako przygotowanie lub krzewienie zwyczaju wspólnej modlitwy w rodzinie.

Klasa czwarta

Systematyczna Biblia z podkreśleniem Bożej miłości i sprawiedliwości. Szczególne uwzględnienie obietnic mesjańskich. W Nowym Testamencie powinno być podkreślone nauczanie Chrystusa i kazania, następnie ustanowienie sakramentów, założenie Kościoła i jego pierwotna historia.

Jako środki do wychowania religijnego poleca się: kult Eucharystii, ministrantura, śpiew kościelny, odwiedzanie chorych, zbiórka pieniędzy na biednych, na misje i Stolicę Świętą, braterskie napominanie upadłych współuczniów i wreszcie aktywne członkostwo w Sodalicy Marińskiej.

* * *

Nauczanie liturgiczne dokonuje się tylko okazjonalnie. Systematycznie występuje ono dopiero w wyższych klasach szkoły elementarnej.

Zasada szkoły pracy nie została jeszcze oficjalnie wprowadzona.